

**ΠΡΩΤΗ ΣΥΝΑΝΤΗΣΗ ΘΕΜΑΤΙΚΗΣ ΟΜΑΔΑΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΔΙΚΤΥΟΥ «ΕΛΕΝΗ ΣΚΟΥΡΑ»
«Ένταξη της διάστασης του φύλου στα εκτελεστικά όργανα και στις διαδικασίες
λήψης αποφάσεων των πολιτικών φορέων-κομμάτων»**

Θέματα Συνάντησης

- **Σύντομη παρουσίαση** των φορέων της Θεματικής Ομάδας Εργασίας (20 λεπτά).
- **Εννοιολόγηση και παρουσίαση πλαισίου συζήτησης** (30 λεπτά).
- **Πρώτη καταγραφή** εμποδίων/δυσκολιών που αντιμετωπίζουν οι γυναίκες κατά την ανέλιξή τους σε θέσεις ευθύνης των πολιτικών φορέων-κομμάτων (50 λεπτά).
- **Προγραμματισμός** συναντήσεων της Θεματικής Ομάδας Εργασίας (20 λεπτά).

Ημερολόγιο Συναντήσεων Θεματικής Ομάδας

Συνάντηση	Μήνας-Ετος	Παρατηρήσεις
Πρώτη	13 Μαρτίου 2013	
Δεύτερη	Ιούνιος 2013	
Τρίτη	Νοέμβριος 2013	
Τέταρτη	Απρίλιος 2014	
Πέμπτη	Σεπτέμβριος 2014	
Έκτη	Δεκέμβριος 2014	

Στο πλαίσιο της πρώτης συνάντησης της Θεματικής Ομάδας Εργασίας για την «Ένταξη της διάστασης του φύλου στα εκτελεστικά όργανα και στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων των πολιτικών φορέων-κομμάτων» του Δικτύου "Ελένη Σκούρα» είναι σημαντικό να συζητηθούν καταρχήν οι βασικές έννοιες που θα μας απασχολήσουν. Για το σκοπό αυτό γίνεται μια πρώτη καταγραφή αυτών των όρων και εννοιών ώστε να αποτελέσουν αντικείμενο της συζήτησης μας.

- Τι εννοούμε με την έννοια “φύλο”;
- Δημόσιο/Ιδιωτικό: Ο πολιτικός χαρακτήρας του διαχωρισμού των έμφυλων ρόλων.
- Πως αντιλαμβανόμαστε την ιδιότητα του πολίτη και της πολιτίδος;
- Έμφυλη ή ά-φυλη δημοκρατία; Πολιτικές διαδικασίες και αντιπροσώπευση των πολιτών.

Το φύλο, στον τομέα των πολιτικών δικαιωμάτων έχει πράγματι παραδειγματικό χαρακτήρα σχετικά με το πώς μπορεί, σε συνθήκες νομικής ισότητας που φαινομενικά περιλαμβάνουν όλες και όλους, να λειτουργήσουν αποκλεισμοί, στη βάση μιας ιδιότητας των πολιτών, όπως είναι το φύλο τους. Η πολιτική ισότητα που νομικά προβλέπεται, δομικά εμποδίζεται, άρα χρειάζονται μέτρα, ώστε η πολιτική ισότητα να αποκτήσει ουσία και περιεχόμενο. Το ερώτημα όμως είναι τι είδους μέτρα, δηλαδή ποια αντιμετώπιση του φύλου είναι πιο αποτελεσματική για τον εκδημοκρατισμό της Δημοκρατίας, και πρωτίστως, με ποιο στόχο;(Παντελίδου-Μαλούτα, 2002).

A. Τι εννοούμε με την έννοια “φύλο” σε σχέση με την πολιτική;

Στις σύγχρονες ανθρωπιστικές και κοινωνικές επιστήμες το “φύλο” ή “κοινωνικό φύλο” (gender, genre) υποδηλώνει κατά κύριο λόγο κοινωνικές κατηγορίες, οι οποίες υπόκεινται σε ιδιαίτερες συνθήκες κοινωνικής και πολιτικής ενσωμάτωσης και ρύθμισης. Κατ’ επέκταση, ο όρος φύλο χρησιμοποιείται για να δηλώσει τις διαφοροποιημένες κοινωνικές ιδιότητες που αποδίδονται συλλογικά σε άνδρες και γυναίκες, προσδιορίζοντας τα όρια και την υφή των ρόλων τους.

---

¹ Το κείμενο αυτό προκύπτει από την αξιοποίηση των τριών ακόλουθων πηγών: Παντελίδου Μαλούτα, Μ. (2010), Η «ανισότητα των φύλων» ως Πρόβλημα Πολιτικής: Άρρητες παραδοχές της σύγχρονης Πολιτικής Ανάλυσης, στο Β. Καντσά, Μουτάφη, Β. & Παπαταξιάρχη, Ε. (επιμ.) *Μελέτες για το φύλο στην ιστορία και την ανθρωπολογία*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια, Παντελίδου-Μαλούτα, Μ. (2002) *Το φύλο της Δημοκρατίας- Ιδιότητα του πολίτη και έμφυλα υποκείμενα*, Αθήνα: Εκδόσεις Σαββάλας, Σαμίου, Δ. (2006), *Φύλο και Πολιτική (τέλη 18ου – αρχές 21ου αι.)*, Πανεπιστήμιο Αιγαίου. Στο τέλος του κειμένου παρατίθενται οι σχετικές βιβλιογραφικές αναφορές που εντοπίστηκαν στις παραπάνω πηγές.

Στις σύγχρονες φεμινιστικές αναλύσεις το φύλο θεωρείται κοινωνικό κατασκεύασμα (επινόημα), πάντοτε ιστορικά προσδιορισμένο, και όχι δοσμένη από τη φύση τάξη πραγμάτων, ακόμα κι όταν σε αυτό συμπεριλαμβάνονται φυσικά στοιχεία, όπως οι λειτουργίες του σώματος και η σεξουαλικότητα που όμως διαμορφώνονται/επηρεάζονται από τα κοινωνικά δεδομένα. Ως έμφυλες, επομένως, χαρακτηρίζονται όλες «*οι ασύμμετρες εν-δομικές, σχεσιακές και συμβολικές κοινωνικές διαφοροποιήσεις ανάμεσα σε άνδρες και γυναίκες*» μέσα σ' ένα δοσμένο κοινωνικο-πολιτικό περιβάλλον.

Από την άλλη, ο όρος “πολιτική” αποτελεί ουσιαστικοποιημένο επίθετο που πηγάζει από τα γραμματικά συντάγματα: ‘πολιτική διαδικασία’, ‘πολιτική βούληση’, ‘πολιτική πρακτική’. Αν και δεν υπάρχει ένας καθολικά αποδεκτός ορισμός της πολιτικής, έχει γίνει σήμερα κατανοητό ότι η πολιτική μπορεί να νοηθεί με τέσσερις βασικούς τρόπους. Ως πολιτική μπορεί να ορισθεί: α) ο συνολικός τρόπος με τον οποίο οργανώνεται μια κοινωνία, β) η κατανομή των αγαθών και των εργασιών, γ) το σύνολο της δραστηριότητας του κράτους, δ) ο αγώνας για την εξουσία. (Σαμίου, 2006)

Οι πιο πάνω ορισμοί της πολιτικής παρέχουν αντίστοιχα μια διευρυμένη ή συρρικνωμένη εικόνα των πολιτικών φαινομένων. Σύμφωνα με τους δύο πρώτους ορισμούς που αντιστοιχούν στην κλασική φιλελεύθερη παράδοση οι εννοιολογήσεις του πολιτικού επικεντρώνονται κυρίως στο θεσμικό εξουσιαστικό φαινόμενο και το κράτος, ενώ σύγχρονες ριζοσπαστικές πολιτολογικές θεωρήσεις αντιμετωπίζουν την πολιτική ως ένα ευρύ σύνολο δομών και διαδικασιών που αφορούν στη διαχείριση (διατήρηση ή μεταβολή) του κοινωνικού συστήματος εν γένει. Η V. Rendall (1999) χαρακτηριστικά σημειώνει ότι η πολιτική, εκτός από εμπρόθετη κοινωνική δράση ή διαδικασία, συνιστά και άρθρωση των εξουσιαστικών κοινωνικών σχέσεων.

Καθοριστικός επίσης υπήρξε ο ορισμός του Max Weber, ο οποίος όρισε την πολιτική ως την «*επιδίωξη συμμετοχής στην εξουσία ή άσκησης επιρροής στην κατανομή της εξουσίας είτε στο εσωτερικό ενός κράτους, ή στις ανθρώπινες ομάδες που υπάρχουν μέσα στο κράτος*». Επομένως, βασικό στοιχείο για τον προσδιορισμό του πολιτικού χαρακτήρα των ιδεών και των πράξεων των υποκειμένων συνιστά η συνείδηση της επίτευξης ενός σκοπού, δηλαδή η συνειδητή επιλογή ενός σχεδιασμένου και προσανατολισμένου προς τη δημόσια ζωή στόχου, μέσω του οποίου τα υποκείμενα επιθυμούν τη διατήρηση ή την ανατροπή της υπάρχουσας κατάστασης (Σαμίου, 2006).

Κατά συνέπεια, η συνεξέταση του φύλου με την πολιτική περιλαμβάνει τη διερεύνηση της συλλογικά αποδιδόμενης προς τα άτομα κοινωνικής τους θέσης (μη ατομικά επιλεγμένης) με το θεσμό εκείνο που καθορίζει τη διαχείριση των κοινωνικών σχέσεων, δηλ. την πολιτική. Με άλλα λόγια, πρόκειται για τους τρόπους με τους οποίους ο πολιτικός χώρος ως χώρος διακίνησης πολιτικών ιδεών, διαχείρισης και ελέγχου της

συλλογικής ζωής έρχεται να ταράξει τα νερά της παγιωμένης κοινωνικής θέσης των φύλων. Σε κάθε περίπτωση, μια έμφυλη μελέτη του πολιτικού δεν μπορεί παρά να λαμβάνει υπόψη της και τους τρεις τομείς της δημόσιας ζωής: κράτος, αγορά, κοινωνία των πολιτών, δηλ. δεν μπορεί παρά να συμπεριλαμβάνει τις δύσκολα μετασχηματιζόμενες δομές και σχέσεις εξουσίας όσο και τον τρόπο εκφοράς των έμφυλων συγκρούσεων.

Ειδικότερα, όσον αφορά στο πολιτικό εξουσιαστικό φαινόμενο, διαφωτιστική είναι η σύντομη διατύπωση του ανθρωπολόγου Godelier, ο οποίος στον ορισμό της πολιτικής εξουσίας συμπεριλαμβάνει: α) τη δυνατότητα να αντιπροσωπεύει κάποιος την κοινωνία ως όλο, β) τη δυνατότητα να διαιτητεύει κανείς στο όνομα ενός κοινού καλού, γ) τη δυνατότητα προσφυγής στη βία (ή απειλής στην προσφυγή) καθώς και την επίκληση της συγκατάθεσης των άλλων και δ) τη συνύφανσή της με άλλες μορφές εξουσίας (Σαμίου 2006).

Η φεμινιστική προβληματική βοήθησε στην αναθεώρηση εκ βάθρων οι παλαιότεροι ανδροκεντρικοί («σεξιστικά» προσδιορισμένοι) τρόποι σκέψης, που είτε αποσιωπούσαν, είτε υποτιμούσαν τη γυναικεία παρουσία, είτε την παρουσίαζαν διαστρεβλωμένα μέσω προκαταλήψεων και προϊδεάσεων που αναπαρήγαγαν τις κυρίαρχες αντιλήψεις για το φύλο (Παντελίδου-Μαλούτα, 1987).

Εξάλλου, οι κλασικές πολιτολογικές μελέτες ήταν γεμάτες από προϊδεάσεις σχετικά με το φύλο. Για παράδειγμα, μέχρι τη δεκαετία του 1980 ο πολιτικός συντηρητισμός των γυναικών θεωρούνταν εκ των προτέρων δεδομένος και αναγόταν στη γυναικεία φύση, ενώ το γυναικείο εκλογικό σώμα αντιμετωπιζόταν ως ομοιογενές και αδιαφοροποίητο. Σε ορισμένες περιπτώσεις οι γυναίκες εκλογείς χαρακτηρίζονταν από τους πολιτικούς επιστήμονες ως “πολιτικά αφελείς” (Παντελίδου-Μαλούτα, 1987). Από την άλλη, στο πρωτοποριακό τους βιβλίο για την ανάλυση των εκλογικών συμπεριφορών των γυναικών, οι ερευνήτριες Goot και Reid (1975) έδειξαν πως στις εκλογολογικές μελέτες η πολιτική συμπεριφορά των ανδρών αποτελούσε το μέτρο σύγκρισης (εν τέλει αποδοχής ή απόρριψης) για τις γυναίκες (Παντελίδου-Μαλούτα, 1987). Συνακόλουθα, μέσα στους στόχους μιας ανάλυσης με την οπτική του φύλου περιλαμβάνεται η εξερεύνηση των τρόπων με τους οποίους «η δομή της εξουσίας μεταξύ των φύλων επιδρά καθοριστικά στη μορφή της κοινωνίας και του πολιτικού συστήματος» (Παντελίδου-Μαλούτα, 1987).

B. Δημόσιο/Ιδιωτικό: Ο πολιτικός χαρακτήρας του διαχωρισμού των έμφυλων ρόλων

Οι γυναίκες είχαν υπάρξει «θύματα» της ανδρικής επιβολής (Αβδελά & Ψαρρά 1997). Εξετάζοντας ιστορικά παραδείγματα οι φεμινίστριες καταδείκνυαν ότι οι γυναίκες είχαν επί αιώνες υποστεί την ανδρική κυριαρχία ως καθεστώς, το οποίο είχε συνδεθεί με την έλευση του καπιταλισμού (της βιομηχανικής και αστικής κοινωνίας) και του κλασικού

φιλελευθερισμού. Κατ' επέκταση, διαπίστωναν ότι οι γυναίκες είχαν συστηματικά μείνει στο «*περιθώριο της ιστορίας*» (Ρουμπόθαμ, 1974), μιας ιστορίας που τις είχε ιδεολογικά και πρακτικά περιθωριοποιήσει, όσο κι αν η γυναικεία παρουσία και η αντίσταση των γυναικών είχαν υπάρξει στην πραγματικότητα και σε πολλούς τομείς.

Λίγο αργότερα, μια σειρά μελετών εντόπισε το ενδιαφέρον της στην ιδεολογία των χωριστών σφαιρών δράσης (δημόσια και ιδιωτική) που είχε θεσμοθετήσει ο 19ος αιώνας (Αβδελά 1999). Στο πλαίσιο αυτών των φεμινιστικών αναζητήσεων μια ενδιαφέρουσα συζήτηση-αντιπαράθεση ξεκίνησε στις αρχές της δεκαετίας του 1980 μέσα από εργασίες που προσπάθησαν να διερευνήσουν τη διαπλοκή που υπήρχε ανάμεσα στα φαινόμενα του ιδιωτικού χώρου -την αποκαλούμενη “γυναικεία κουλτούρα” ή “πολιτισμό των γυναικών”- και το δημόσιο χώρο, κυρίως ως χώρο της πολιτικής (Αβδελά & Ψαρρά, 1997).

Σημαντική θεωρείται η μετά το 1980 ανάδειξη της μη συμπληρωματικότητας των σφαιρών δράσης που αντιστοιχούν σε διαφορετικά φύλα, στο βαθμό που έγινε φανερό ότι ο χώρος του πολιτικού δεν αντικατοπτρίζει απλά τις κοινωνικές σχέσεις αλλά και τις επικαθορίζει, ενώ ταυτόχρονα έγινε αντιληπτό ότι η ιεράρχηση των ρόλων έχει την τάση να αναπαράγεται σε κάθε δραστηριότητα στην οποία συμμετέχουν τα φύλα, ανεξάρτητα αν αυτή πραγματοποιείται σε ιδιωτικά ή δημόσια πλαίσια.

Η Γκιζέλα Μπोक (1997) υποστηρίζει ότι οι σχέσεις ανάμεσα στην κυριαρχία και την υποταγή, την εξουσία και την απουσία της είναι περίπλοκες. Αλλά δεν παύει να θεωρεί σημαντικό αυτό που κατέδειξαν οι γυναικείες σπουδές “ότι ο δημόσιος ‘κόσμος’ θεμελιώνεται ουσιαστικά πάνω στον οικιακό ‘χώρο’”. Οι άντρες εργαζόμενοι, πολιτικοί και επιστήμονες ασκούν το έργο τους αποκλειστικά και μόνο επειδή γεννιούνται, ανατρέφονται και συγυρίζονται χάρη στην εργασία των γυναικών (στο ίδιο). Ο όρος “πατριαρχία” χρησιμοποιήθηκε ευρύτατα στη σύγχρονη φεμινιστική φιλολογία έχοντας σαφείς πολιτικές συνδηλώσεις αλλά με διαφορετικό περιεχόμενο από συγγραφέα σε συγγραφέα.

Οπωσδήποτε η σχέση δημόσιου-ιδιωτικού δεν έχει πάψει να γίνεται αντικείμενο διερεύνησης, γεγονός που επιβεβαιώνεται και από την συχνότητα με την οποία επανέρχεται στις ιστοριογραφικές και πολιτολογικές μελέτες. Οι «αναδιατυπώσεις αυτές της διάκρισης δημόσιου-ιδιωτικού αποκαλύπτουν την ποικιλία των ιστορικών προσλήψεων και σηματοδοτήσεων που επιδέχονται οι πολιτικές αρχές της νεωτερικότητας» (Βαρίκα 2000). Όπως επίσης αποκαλύπτουν και τις ασάφειες που υποβόσκουν «στη θεωρητική οριοθέτηση του ιδιωτικού και δημόσιου χώρου» (Παντελίδου-Μαλούτα, 2002). Όμως αποτελεί σημαντική εισφορά της σύγχρονης φεμινιστικής θεωρίας «η επισήμανση του παράλογου χαρακτήρα της ριζικής θεωρητικής διάκρισης ιδιωτικού και δημόσιου» (Παντελίδου-Μαλούτα 2002), την οποία επιβάλει η επικρατούσα πολιτική θεωρία. Το θέμα εξακολουθεί και σήμερα να βρίσκεται στο κέντρο των φεμινιστικών αναζητήσεων που

σχετίζονται με τη διεύρυνση της δημοκρατίας και την κοινωνική ενσωμάτωση των γυναικών.

Γ. Πως αντιλαμβανόμαστε την ιδιότητα του πολίτη και της πολιτίδος;

Σήμερα τόσο σε εθνικά πλαίσια όσο και στα διεθνή όργανα (Συμβούλιο της Ευρώπης, ΟΗΕ κλπ.) τείνει να υπερισχύσει ο εγκλωβισμός της φεμινιστικής δράσης στη λειτουργία ομάδας πίεσης για την επίτευξη στόχων, η αξία των οποίων δεν έχει γίνει αντικείμενο πολύπλευρης θεωρητικής επεξεργασίας. Ως προς αυτό, η Παντελίδου-Μαλούτα (2002) παρατηρεί ότι δεν πρέπει να συγχέονται οι απλές μεταρρυθμίσεις που νομιμοποιούν την υποτέλεια των γυναικών εκσυγχρονίζοντάς την με τις αλλαγές εκείνες που «εντάσσονται σε μια γενικότερη στρατηγική που θα έχει ως στόχο τη διαμόρφωση μιας πιο δίκαιης, ισότιμης και δημοκρατικής κοινωνίας, δηλαδή μιας κοινωνίας στην οποία το έμφυλο δεν θα παραπέμπει σε διχοτομία και ιεράρχηση».

Γενικότερα, οι συζητήσεις σήμερα περιστρέφονται γύρω από τον προσδιορισμό της ιδιότητας του πολίτη ώστε αυτή να συμπεριλαμβάνει και τις γυναίκες ως κοινωνική κατηγορία που έχει μείνει στο περιθώριο της πολιτικής διαδικασίας. Η μεθοδολογική διάκριση ανάμεσα στην τυπική (νομική) ιδιότητα του πολίτη και την ιδιότητα του πολίτη ως πρακτικής, μας βοηθάει να διακρίνουμε ανάμεσα στην καθιέρωση της τυπικής ισοπολιτείας για τις γυναίκες και την ουσιαστική έμφυλη ισότητα μεταξύ των φύλων, αφού ο αποκλεισμός των γυναικών από την ιδιότητα του πολίτη και την πολιτική είναι μεταβαλλόμενος (Αβδελά, 1999), έχει δηλαδή τη δυνατότητα να αναπαράγεται με διαφορετικούς τρόπους, ακόμα και σε συνθήκες νομικής εξίσωσης. Η Lister (1999) παρατηρεί ότι το *«να είναι κάποιος πολίτης, με την κοινωνιολογική έννοια, σημαίνει να απολαμβάνει τα αναγκαία δικαιώματα για εμπρόθετη δράση και για πολιτική συμμετοχή. Το να ενεργεί ως πολίτης εμπεριέχει την πραγματοποίηση του πλήρους δυναμικού της νομικής κατάστασής του»*. Αυτό το τελευταίο σκέλος της παρατήρησης εκκρεμεί για τις γυναίκες, ως μιας από τις πολυπληθέστερες κοινωνικές κατηγορίες που το στερούνται.

Η S. Walby (1997) υποστηρίζει ότι σήμερα η ιδιότητα του πολίτη σημαίνει την κατοχή *«οικουμενικών δημοκρατικών δικαιωμάτων που επιτρέπουν την κοινωνική και πολιτική συμμετοχή»*. Αν όμως μεγάλο ποσοστό του γυναικείου πληθυσμού δεν συμμετέχει στην αγορά, άρα δεν κατέχει την κοινωνική ιδιότητα του πολίτη, τότε το φύλο καθορίζει την υφή της ιδιότητας αυτής. Η S. James (1995/96) έχει υποστηρίξει ότι *«παρά τα γιγάντια άλματα χειραφέτησης τα τελευταία εκατό χρόνια, οι γυναίκες δεν έχουν ακόμα αποκτήσει την πλήρη ιδιότητα του πολίτη»*, έτσι όπως αυτή εννοιολογήθηκε στο πλαίσιο της φιλελεύθερης ιδεολογίας, αφού ακόμα και μετά την καθιέρωση της τυπικής ισότητας δεν ισχύουν στην πράξη για τις γυναίκες τα ατομικά δικαιώματα/ελευθερίες, όπως π.χ. η φυσική τους

ανεξαρτησία με την έννοια της αυτοδιάθεσης του σώματος και της μη απειλής από σωματική βία, η οικονομική ανεξαρτησία, αλλά και η αυτοεκτίμηση ή “συναισθηματική ανεξαρτησία”, που επιτρέπει στους πολίτες να σκέφτονται ελεύθερα ώστε να είναι σε θέση να δρουν. Όλα τα προηγούμενα αποτελούν όμως, σύμφωνα με την James, συστατικά στοιχεία της ιδιότητας του πολίτη και προϋπόθεση για τη συμμετοχή του στην πολιτική. Εκκρεμεί επομένως η άρση αυτών των κοινωνικών καταναγκασμών, στους οποίους υποβάλλονται με άπειρους τρόπους και σήμερα οι γυναίκες, για την επίτευξη της πλήρους ιδιότητας της πολιτίδος.

Δ. Έμφυλη ή ά-φυλη δημοκρατία;

Πολιτικές διαδικασίες και αντιπροσώπευση των πολιτών

Οι γυναίκες αποκλείστηκαν ιστορικά από την πολιτική και το πολιτικό σύστημα, τη διακυβέρνηση, τη θεσμική λειτουργία των πολιτικών συστημάτων ακόμα και σε χώρες και σε χρονικές περιόδους όπου το σύστημα διακυβέρνησης αυτοχαρακτηριζόταν ως δημοκρατικό. Με την καθιέρωση της τυπικής πολιτικής ισότητας των γυναικών στο δυτικό πολιτισμό και την εξάπλωση των δημοκρατικών καθεστώτων η εννοιολόγηση της ισότητας διαφοροποιήθηκε.

Η δημοκρατία ορίζεται ως η μορφή οργάνωσης της κοινωνίας (επομένως και της πολιτείας) κατά την οποία οι πολίτες έχουν λόγο για τα κοινά. Η δημοκρατία συνιστά οργανωτική αρχή που προϋποθέτει την ελευθερία της σκέψης και της δράσης, τη συμμετοχή στη λήψη των αποφάσεων καθώς και τον έλεγχο της πολιτικής/κρατικής εξουσίας. Πιο συγκεκριμένα, η αντιπροσωπευτική δημοκρατία ως πολιτικό σύστημα επικεντρώνεται στις διαδικασίες πολιτικής εκπροσώπησης των πολιτών μέσα από τους επίσημους πολιτειακούς θεσμούς (καθολική ψηφοφορία, εκλογή βουλευτών, κυβέρνηση).

Η δημοκρατία ως σύστημα κοινωνικών και πολιτικών σχέσεων έχει διανύσει μια ιστορική διαδρομή από τα τέλη του 19ου αιώνα περνώντας από ένα περιοριστικό μοντέλο ατομικιστικού φιλελευθερισμού -που απέκλειε τους πολλούς απονέμοντας πολιτικά δικαιώματα μόνο σε λίγους (άρρηνες, λευκούς, έχοντες ιδιοκτησία, εγγράμματους)- προς ένα εξισορροπητικό καταναλωτικό μοντέλο που επέτρεψε σταδιακά τη συμμετοχή των ευρύτερων λαϊκών μαζών, των μειονοτικών πληθυσμών, των έγχρωμων, και τελευταία των γυναικών στις διαδικασίες λήψης πολιτικών αποφάσεων (Μάκφερσον, 1994).

Στην προσπάθειά τους να αναιρέσουν τη συγκάλυψη της έμφυλης ανισότητας σε όλες τις καθημερινές εκφάνσεις της και να ανατρέψουν τις άνισες έμφυλες σχέσεις στο κοινωνικό πεδίο, μέσα σ' ένα γενικότερο πνεύμα αμφισβήτησης της πολιτικής εξουσίας, οι περισσότερες τάσεις του σύγχρονου φεμινιστικού κινήματος δεν είχαν πράγματι εστιάσει το ενδιαφέρον τους στους πολιτικούς θεσμούς (κόμματα, κοινοβούλιο) (Αγκασενσκή, 2000),

ούτε αναπτύξει μια τέτοιου είδους συλλογική παρέμβαση, η οποία δεν θα μπορούσε άλλωστε να είναι εφικτή για τους ίδιους λόγους που οδήγησαν τις φεμινίστριες έξω από τα πολιτικά κόμματα: πρόκειται τόσο για την περιθωριοποίηση των φεμινιστικών αιτημάτων στα πολιτικά προγράμματα των κομμάτων όσο και την παρεμπόδιση εξέλιξης γυναικείων μελών στα θεσμοθετημένα (κομματικά ή πολιτειακά) όργανα. Κι αφού, όπως οι ίδιες πίστευαν, με κάθε φεμινιστικό αίτημα έκαναν πολιτική και συνδιαλέγονταν με το κράτος (Βαρίκα, 2000).

Πολλές ερευνήτριες έχουν διατυπώσει την άποψη ότι το γεγονός της μέχρι τώρα μη ουσιαστικής ενσωμάτωσης των γυναικών στην πολιτική δεν είναι ένα τυχαίο γεγονός, αλλά αντανακλά την ίδια την έμφυλη κοινωνική ανισότητα καθώς και την ανδροκεντρική δομή των πολιτειακών θεσμών που δεν θα αλλάξουν σε πρακτικό και ουσιαστικό επίπεδο αν δεν αλλάξει η ίδια η φιλοσοφική βάση της δημοκρατίας και η ανδροκεντρική εννοιολόγηση των συντεταγμένων της.

Η Μ. Παντελίδου-Μαλούτα στο βιβλίο της με τίτλο «Το φύλο της δημοκρατίας» (2002) αναφέρει ότι η μειωμένη παρουσία των γυναικών στα κέντρα λήψης πολιτικών αποφάσεων είναι δείκτης και έκφραση της κατωτερότητας στην κοινωνική τους θέση και *«συνδέεται με τη γενικότερη μειονεκτική 'αντιπροσώπηση' των γυναικών σε όλες τις ηγετικές ομάδες»*. Κατά συνέπεια, οι γυναίκες *«δεν στερούνται εξουσίας επειδή δεν συμμετέχουν στις πολιτικές διαδικασίες λήψης των αποφάσεων»*, αλλά αντίθετα *δεν συμμετέχουν σ' αυτές «επειδή δεν έχουν εξουσία»* (σ. 75). Επομένως, εκείνο που εκκρεμεί είναι η ριζική μετατροπή της κοινωνικής θέσης των γυναικών αλλά και η μεταβολή της κυρίαρχης εννοιολόγησης της ιδιότητας του πολίτη που θα πρέπει να αλλάξει *«ώστε να χωρέσει πραγματικά όλους και όλες»* (σ.68).

Από την άλλη, τα τελευταία είκοσι χρόνια, αναπτύχθηκε ένας φεμινιστικός προβληματισμός που υποστήριξε ότι μετά την κατοχύρωση της ισοπολιτείας οφείλει να τεθεί ξανά το ζήτημα του τρόπου πολιτικής αντιπροσώπησης των γυναικών στα επίσημα όργανα της δημοκρατικής πολιτείας. Κρίνοντας την τυπική πολιτική ισότητα ως απαράδεκτα ανεπαρκή, η τάση αυτή εστίασε την προσοχή της στην ιδέα της συμμετοχής των γυναικών στα κέντρα λήψης πολιτικών αποφάσεων, με το σκεπτικό ότι ο *«βαθμός συμμετοχής των πολιτών προσδιορίζει και την ποιότητα της δημοκρατίας μιας χώρας»* (Καλτσόγια-Τουρναβίτη, 1999). Χαρακτηρίζοντας τη μικρή συμμετοχή των γυναικών στις πολιτικές δομές ως *«δημοκρατικό έλλειμμα»* η τάση αυτή, που εκδηλώθηκε τόσο σε εθνικό όσο και σε διεθνές επίπεδο (ΟΗΕ, Ευρωπαϊκή Ένωση), υποστήριξε αφενός τη θέσπιση γενικών ενθαρρυντικών μέτρων για την εκπαίδευση, την πολιτική κοινωνικοποίηση και την ένταξη των γυναικών στα κόμματα, και αφετέρου τη θέσπιση ειδικών θετικών μέτρων (ειδική νομοθεσία) για την επίτευξη της *«αποκαταστατικής ισότητας»* (στο ίδιο, σ. 463). Στη βάση

της προβληματικής αυτής βρίσκεται η παραδοχή ότι το δικαίωμα σε ίσες ευκαιρίες αποτελεί πρωταρχικό ατομικό δικαίωμα, συνταγματικά κατοχυρωμένο, το οποίο και πρέπει άμεσα να εφαρμοστεί.

Η θέσπιση θετικών δράσεων για τις γυναίκες που εδράζεται στη λογική της εξομάλυνσης των αδικιών, συμπεριλαμβάνει είτε τη θέσπιση ποσοτώσεων είτε τη θέσπιση της ισάριθμης αντιπροσώπευσης στη διαδικασία εκλογής των επίσημων πολιτικών αντιπροσωπειών στα εθνικά κοινοβούλια ή τα διεθνή πολιτικά όργανα, στα οποία η συμμετοχή των γυναικών, εκτός της εξαίρεσης των Σκανδιναβικών κρατών, δεν υπερβαίνει το 25%, την ίδια στιγμή που οι γυναίκες αποτελούν πάνω από το 50% του πληθυσμού.

Το ζήτημα των θετικών δράσεων στην πολιτική διαδικασία έχει προβληματίσει πάντως ευρύτερα και έχει βρει ανταπόκριση σε ορισμένες δυτικές χώρες σε μια προσπάθεια, εκτός των άλλων, εξισορρόπησης προς τις αρνητικές “αποκλίσεις” της νομοθεσίας που κάμπτουν την ισότητα των φύλων (Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου, 1998).

Πιο συγκεκριμένα, στην Ελλάδα η συζήτηση για τις ποσοτώσεις ξεκίνησε στα τέλη της δεκαετίας του 1980 με την ίδρυση της Συντονιστικής Επιτροπής Γυναικείων Οργανώσεων και Τμημάτων των Κομμάτων. Το νομοθετικό δρόμο άνοιξαν τα άρθρα 4 § 2 και 116 § 2 του Συντάγματος, όπου δηλώνεται η μη απαγόρευση θέσπισης θετικών δράσεων για τις γυναίκες (Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου 1998). Στη συνέχεια, με πρόταση της Γενικής Γραμματείας Ισότητας του Υπουργείου Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης ψηφίστηκε ο νόμος 2839/2000 με τον οποίο θεσπίστηκε η κάλυψη θέσεων κατά το 1/3 από κάθε φύλο σε όλα τα όργανα λήψης αποφάσεων στη Δημόσια Διοίκηση (υπηρεσιακά και διοικητικά συμβούλια δημόσιων υπηρεσιών, νομικών προσώπων, ΟΤΑ κ.λπ.). Εξάλλου, το Μάρτιο του 2001 ψηφίστηκε ο νόμος 2910 το άρθρο 75 του οποίου ορίζει την υποχρεωτική συμμετοχή κάθε φύλου τουλάχιστον κατά το 1/3 (35%) στο σύνολο των υποψηφίων για τις δημομαρτυακές και νομαρτυακές εκλογές, μέτρο που άρχισε να ισχύει από τις εκλογές της 13^{ης} Οκτωβρίου 2002.

Οι αμφιβολίες και οι ενστάσεις σχετικά με την ισάριθμη αντιπροσώπευση είναι πολλές: Τίθεται κατ’ αρχήν το ερώτημα με ποιο (πραγματικό) τρόπο θα καταφέρουν οι γυναίκες να συμμετάσχουν απρόσκοπτα στην πολιτική διαδικασία με την προτροπή μιας εκ των άνω ποσόστωσης, αφού δεν συνιστούν σήμερα από πολλές απόψεις (οικονομικά, εργασιακά, ψυχολογικά) ελεύθερα, αυτόνομα, αυτόβουλα και ανεξάρτητα μέλη της κοινωνίας τους, τουλάχιστον σε μαζικό επίπεδο (Παντελίδου-Μαλούτα, 2002) και αφού *«δεν προετοιμάζονται μέσω της κοινωνικοποίησής τους για την εμπλοκή τους σε συμμετοχικές διαδικασίες, και έμμεσα αποθαρρύνονται μέσω κοινωνικοποιητικών μηνυμάτων τα οποία δέχονται ως υποκείμενα που τοποθετούνται στη θέση του κατώτερου στο σύστημα σχέσεων των φύλων»* (σ. 71).

Κατά τον ίδιο τρόπο η Βαρίκα (2000η:330) αναρωτιέται με ποια έννοια μπορούμε να δείχνουμε τυφλή εμπιστοσύνη «στην έμφυτη ικανότητα των γυναικών (της κάθε γυναίκας) να ακολουθεί καλύτερη πολιτική από τους άνδρες (από τον κάθε άνδρα);» αν δεν τους/τις αξιολογήσουμε κυρίως με βάση τις πολιτικές τους θέσεις; Εξίσου η Παντελίδου-Μαλούτα (2002, σ. 67) θέτει το ερώτημα αν αρκεί η φυσική παρουσία γυναικών στη Βουλή ως δηλωτική της πολιτικής αντιπροσώπευσης του γυναικείου φύλου, «πράγμα που θα νομιμοποιούσε αντίστοιχα και το ότι οι άνδρες βουλευτές εκπροσωπούν τους άνδρες». Εξάλλου η Βαρίκα (2000) επισημαίνει ότι η “κατά ομάδες” ή “οργανική” αντιπροσώπευση φυλακίζει τελικά τα άτομα “σε ομοιογενείς, ουσιοκρατικές, πάγιες ταυτότητες και αρνείται την ίδια τη δυνατότητα διατύπωσης ενός κοινού συμφέροντος, παρ’ όλα όσα διαφοροποιούν τους ανθρώπους” (στο ίδιο, σ. 323), επιπλέον αρνούμενη κάθε συσχέτιση της εκπροσώπησης των γυναικών με την εκπροσώπηση άλλων κοινωνικών ομάδων (στο ίδιο, σ 319).

Την άποψη ότι η ισάριθμη ή οργανική αντιπροσώπευση έχει την τάση να ομοιογενοποιεί πολιτικά τις “γυναίκες” σε υπερβολικό βαθμό, παραγνωρίζοντας όλα εκείνα που τις διαφοροποιούν έχει τονίσει και η J. Flax (1992) για την οποία η έννοια της δικαιοσύνης προκύπτει περισσότερο από την αναγνώριση των διαφορών παρά από την προσπάθεια να ιδωθούν όλοι ως ίδιοι/ίσοι. Η αδυναμία της αναγνώρισης, της αξιολόγησης και της καλλιέργειας των διαφορών των υποκειμένων θεωρεί ότι οδηγεί αναπόφευκτα σε νέα κυριαρχία. Σε τελευταία ανάλυση τα ερωτηματικά που διατυπώνονται γύρω από την αξία της ισάριθμης αντιπροσώπευσης για το σύνολο της γυναικείας υπόθεσης σχετίζονται με το ότι πρόκειται για μια διαδικασία ανάδειξης μιας πολιτικής ελίτ, διαδικασία που, όσο κι αν το υπόσχεται, δεν επηρεάζει με άμεσο τρόπο τη ζωή της πλειοψηφίας των γυναικών. Εν τέλει μοιάζει περισσότερο με μια διεκδίκηση επέκτασης των προνομίων μιας μειοψηφίας ανδρών σε μια μειοψηφία γυναικών (Βαρίκα, 2000).

Παρόλες τις ριζικές διαφωνίες τους γύρω από την τεχνική της πολιτικής εκπροσώπησης, οι φεμινίστριες συμφωνούν ότι οι γυναίκες δεν αποτελούν κοινωνική μειονότητα, αλλά το μισό ή την πλειοψηφία των ανθρώπων, γεγονός το οποίο «δίνει παραδειγματικό χαρακτήρα στον αποκλεισμό τους» (Βαρίκα, 2000).

Εκτός από την προώθηση θετικών δράσεων, ο προβληματισμός των γυναικών σχετικά με τον τρόπο συλλογικής δράσης και παρέμβασης ειδικότερα στα όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης διχάζεται ανάμεσα στην πολιτική του “gender mainstreaming” από τη μια, δηλ. την ένταξη της διάστασης του φύλου σε όλες τις (κεντρικές) πολιτικές διαδικασίες και, από την άλλη, στην πολιτική της χωριστής επεξεργασίας των θεμάτων του φύλου σε ειδικές επιτροπές (Στρατηγάκη 2002).

Όσον αφορά στην αποτελεσματικότητα των παρεμβάσεων που προωθούνται στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, έχει διαπιστωθεί ότι οι νομοθετικές ρυθμίσεις που εισάγονται, είτε αποτυγχάνουν είτε καταλήγουν σε απρόβλεπτες παρενέργειες, διότι προσπαθούν να ενσωματωθούν σε ένα πατριαρχικό μοντέλο που αντιστεκόμενο μετεξελίσσεται. Επομένως, κατά την άποψή της, χρειάζεται μια πιο συνολική, μια “ολιστική” προσέγγιση των ζητημάτων του φύλου στο βαθμό που αυτά συνδέονται (ως συγκοινωνούντα δοχεία). Εξάλλου, η ίδια έχει παρατηρήσει μέσα από τη μελέτη της ότι τα εθνικά κράτη ανθίστανται ως προς την εφαρμογή των αποφάσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης που σχετίζονται με το φύλο αποφάσεις που συχνά πέφτουν στο κενό.

Τίθεται πιο συγκεκριμένα το ερώτημα αν στις σύγχρονες πολιτείες θ’ αποφευχθεί η ανακύκλωση της κοινωνικής υποτίμησης/εκμετάλλευσης των γυναικών, στο βαθμό που έχει ιστορικά παρατηρηθεί ότι για κάθε νίκη του φεμινιστικού κινήματος έχει υπάρξει στο παρελθόν και μια αντίστοιχη οπισθοδρόμηση (Walby 1997). Από την άλλη, η γυναικεία κοινωνική υπόσταση θα παραμείνει συνδεδεμένη με την οικογένεια, θεωρούμενη ως βασικό θεσμό του κοινωνικού συμβολαίου, ή θα εξαρτηθεί από ατομικιστικές θεωρήσεις για την κοινωνική ένταξη; Ή μήπως θα δημιουργηθούν οι προϋποθέσεις για την υπέρβαση αυτών των διχοτομιών και τη συγκρότηση καινούριων θεσμικών πλαισίων; Το πιο πιθανό είναι ότι η έκβαση αυτού του εξαιρετικά σύνθετου κοινωνικού ζητήματος θα εξαρτηθεί από τις πολιτικές διαδικασίες μέσα από τις οποίες «διαφορετικά δρώντα πρόσωπα και διαφορετικά νοήματα θα συγκρουστούν για ν’ αποκτήσουν τον έλεγχο» (Σκοτ 1997:319), μέσα σε κοινωνικά και πολιτικά συμφραζόμενα που διαρκώς αλλάζουν.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αβδελά, Ε. (1999), Το ‘δημόσιο’ και το ‘ιδιωτικό’ στη νέα πολιτική ιστορία ή τα μεταβαλλόμενα όρια του πολιτικού, *Μνήμων*, 21: 211-220.
- Αβδελά, Ε. & Ψαρρά, Α. (επιμ.) (1997), *Σιωπηρές ιστορίες. Γυναίκες και φύλο στην ιστορική αφήγηση*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Αγκασενσκή, Σ. (2000), *Πολιτική των φύλων*, Αθήνα: Πόλις.
- Βαρίκα, Ε. (2000), *Με διαφορετικό πρόσωπο: Φύλο, διαφορά και οικουμενικότητα*, Αθήνα: Κατάρτι.
- Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου, Α. (επιμ.) (1998), *Ισότητα και ανάπτυξη. Η πενήνταετής συμβολή του ΟΗΕ στην εξελικτική τους πορεία. Εισηγήσεις Συνεδρίου (11-12 Δεκεμβρίου 1995)*, Αθήνα-Κομοτηνή: Ίδρυμα Μαραγκοπούλου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου-Σάκκουλας.
- James, S. (1995/1996), Καλοί και καλύτεροι πολίτες. Η ιδιότητα του πολίτη και η γυναικεία ανεξαρτησία, *Δίμη-φεμινιστικό περιοδικό*, 8:130-152.

- Καλτσόγια-Τουρναβίτη, Ν. (1999), Υποαντιπροσώπευση των γυναικών και δημοκρατία: Η συνταγματικότητα των ποσοτώσεων, στο: Διοτίμα-Κέντρο Γυναικείων Μελετών και Ερευνών, *Το φύλο των δικαιωμάτων*, Αθήνα: Νεφέλη, 461-477.
- Lister, R. (1999), Ιδιότητα του πολίτη, δρώντα υποκείμενα και δικαιώματα: Φεμινιστικές προοπτικές, στο: Διοτίμα-Κέντρο Γυναικείων Μελετών και Ερευνών, *Το φύλο των δικαιωμάτων*, Αθήνα: Νεφέλη, 369-393.
- Μάκφερσον, Κ. Μπ. (1994), *Η ιστορική πορεία της φιλελεύθερης δημοκρατίας*, Αθήνα: Γνώση.
- Παντελίδου-Μαλούτα, Μ. (1987), Γυναίκες και πολιτική. Γυναίκες και πολιτική επιστήμη, *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 65:3-22.
- Rendall, J. (1999), Διεκδικώντας την ιδιότητα του πολίτη: γυναίκες και δικαίωμα ψήφου στη Βρετανία, 1860-1890», στο: Διοτίμα- Κέντρο Γυναικείων Μελετών και Ερευνών, *Το φύλο των δικαιωμάτων*, Αθήνα: Νεφέλη, 73-89.
- Ρουμπόθαμ, Σ. (1974), *Η συνείδηση της γυναίκας μέσα στον ανδρικό κόσμο*, Αθήνα: Κύτταρο.
- Στρατηγάκη, Μ. (2002), Οι πολιτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την ισότητα των φύλων στην αγορά εργασίας, στο: *Επετηρίδα Εργασίας*, Αθήνα: Ινστιτούτο Αστικού Περιβάλλοντος-Ανθρώπινου Δυναμικού, Πάντειο Πανεπιστήμιο, 1-15.
- Σκοτ, Τζ. (1997), Το φύλο μια χρήσιμη κατηγορία της ιστορικής ανάλυσης, στο: Αβδελά, Ε., Ψαρρά, Α. (επιμ.), *Σιωπηρές ιστορίες. Γυναίκες και φύλο στην ιστορική αφήγηση*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια. 285-327.
- Μποκ, Γκ,(1997), Ιστορία των γυναικών και ιστορία του φύλου: Όψεις μιας διεθνούς συζήτησης, στο: Αβδελά, Ε., Ψαρρά, Α. (επιμ.) (1997), *Σιωπηρές ιστορίες. Γυναίκες και φύλο στην ιστορική αφήγηση*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια, 411-450.
- Walby, S. (1997), *Gender Transformations*, London-N.York: Routledge.

Το Έργο: «**Ενθάρρυνση και υποστήριξη της συμμετοχής των γυναικών σε θέσεις πολιτικής ευθύνης και εκπροσώπησης σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο πολιτικής**» υλοποιείται από το Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας και εντάσσεται στο Επιχειρησιακό Πρόγραμμα: «Διοικητική Μεταρρύθμιση» στο πλαίσιο του ΕΣΠΑ.

Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας (Κ.Ε.Θ.Ι.)
 Χαρ. Τρικούπη 51 & Βαλτετσίου, 106 81 Αθήνα
 Τηλ.: 210 3898000, fax: 210 3898079
 E-mail: kethi@kethi.gr, kethi@gynaikes-politiki.gr
www.kethi.gr, www.gynaikes-politiki.gr

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΣΩΤΕΡΙΚΩΝ

ΓΕΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ
 ΙΣΟΤΗΤΑΣ ΤΩΝ ΦΥΛΩΝ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης